

Kulturni prostor komarničkoga kraja

Jukić, Vjekoslav

Source / Izvornik: **Zbornik III. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2013, 365 - 368**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:609891>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-13**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Kulturni prostor komarničkoga kraja

Iako se mnogima može činiti da su brojna pitanja iz povijesti, kulture, arheologije, povijesti umjetnosti i drugih humanističkih disciplina za područje sjeverne Hrvatske odavno odgovorena, istina je gotovo dijametralno suprotna. Niz tema nikada nije detaljno istraživano, a velik broj spomenika (ili događaja) tek su usputno dotaknuti i interpretirani, ostavljajući svakome tko se njima želi istinski baviti niz nepoznanica koje imaju samo okvirne odgovore i smjernice. Kada se »zagrebe« dublje u problematiku vezanu uz područje sjeverne Hrvatske u srednjem vijeku, brzo se može otkriti da je stupanj istraženosti uglavnom daleko od ozbiljnih teorija kojima bismo svakako trebali težiti. To ne znači da je situacija općenito loša, ali pokazuje da je preostalo mnogo posla i nakon posljednjih dvaju desetljeća koja su označila procvat humanistike na ovom području (barem u odnosu na dotadašnja iskustva). Razlog ovoj svojevrsnoj zapostavljenosti sasvim sigurno leži i u malo sačuvanih ostataka koji su se do današnjih dana očuvali, iako je i po tom pitanju situacija mnogo bolja nego što se u prvi mah činilo.

To sam uspio shvatiti nakon što sam već pet godina član tima koji se intenzivno bavi izučavanjem romaničkih i srednjovjekovnih spomenika na području između Save i Drave jer smo na nizu lokaliteta, čiji je spomen sačuvan isključivo u dokumentima ili usmenim tradicijama pojedinih krajeva, uspjeli napipati slabe, ali ipak postojeće tragove srednjovjekovlja.¹ Ti su tragovi sastavljeni od raznih uzvišenja, naznaka na kasnijim građevinama ili naprosto razvalina koje su u predaji često puta pomlađivane i krštene onom famoznom sintagmom »turski grad«.

U takvom znanstveno-istraživačkom okruženju koje je svakako poticajno i prepuno izazova, ali je s druge strane gotovo nevjerojatno, ne treba čuditi postojanje lakuna i nepoznanica vezanih uz pojedine lokalitete. Tome pridonosi i velika fragmentarnost srednjovjekovnih ostataka koji su često samo tragovi u zemlji ili maleni komadići zida koje je bez puno mašte teško staviti u pravi kontekst. Pomoć u boljem razumijevanju srednjeg vijeka, tj. njegove povijesti i kulture, svakako u posljednje vrijeme nalazimo u interdisciplinarnom pristupu humanističkom istraživačkom radu koji, osim što je postao vrlo moderan i rado upotrebljavan termin, realno širi mogućnosti stvaranja šire slike, iako se i unutar takvog pristupa kriju brojne opasnosti. Slika koju se uspijeva na taj način složiti postala je mnogo smislenija i nije vezana toliko za vrijeme ili pojedinu humanističku disciplinu koliko uz niz posljedica i uzroka, pa je omogućila jasnije ocrtavanje

kulturnog pejzaža koji nije zaustavljen u vremenu i naslagan poput vremenske lente, već obuhvaća čitavu kulturu jednoga kraja kroz široko razdoblje.²

Koliko god se ovo čini pretencioznom tvrdnjom, činjenica je da su se ovakvim načinom promatranja stvari otvorile brojne nove mogućnosti koje su nam približile niz spomenika i lokaliteta tako da ih se može smislenije prezentirati u širem kontekstu koji se više ne sastoji samo od godina i ostataka, nego se u njega počinju uplitati i pojedini motivi i uzroci razvoja, propadanja ili stagniranja, kao i razlozi pojedinih odluka i aktivnosti u jednom širem kontekstu.

Jedan od takvih lokaliteta svakako je i Novigrad Podravski kao mjesto bogate kulturne povijesti, o čemu donekle svjedoči i samo ime mjesta.³ Zbog toga nije iznenađujuće da su na području današnje općine Novigrad Podravski pronađeni pretpovijesni tragovi kojih je današnja sjeverna Hrvatska prepuna, a to su najbolje pokazala zaštitna iskopavanja na dionicama budućih suvremenih prometnica u Slavoniji i Podravini. Mnogo su važniji nalazi i podaci iz kasnijih razdoblja koji ukazuju na važnost koju je šira okolica Novigrada imala u doba antike i srednjeg vijeka. O prvim antičkim tragovima arhitekture već nam prije Drugoga svjetskog rata svjedoči vinkovački arheolog puno poznatiji kao jedno od velikih imena Arheološkog muzeja u Zagrebu, Viktor Hoffler, koji je zajedno s tadašnjim lokalnim eruditom i gimnazijskim profesorom Blažom Maderom začetnik suvremene arheologije ovog mjesta.⁴ Oni su iskopali i nacrtali ostatke antičkih termi za koje su ustvrdili da su samo dio jednog većeg kompleksa čije istraživanje nakon toga nije nastavljeno. S obzirom na pronalazak termalnih izvora blizu Novigrada, ali i njegova dobrog strateškog položaja i pretpostavke da je smješten na antičkom putu koji je Petovium (Ptuj) i Aqua Vivu (Varaždin) spajao s Mursom (Osijekom),⁵ svakako se može pretpostaviti da će tih ostataka biti i mnogo više. I to je približno sve što je od materijalnih tragova istraživano i otkrivano u Novigradu Podravskom.

Upravo su ti tragovi idealan uvod za srednjovjekovnu povijest ovoga kraja koja je vjerojatno i najsvjetlija točka Novigrada jer je u to doba bio jedno od najvažnijih mjesta šire okolice. Ta je priča vezana uz Komarnički arhidakonon i Komarnu koja će s vremenom izgubiti na značaju i postati jedno novo mjesto, tj. novi grad. Komarnički arhidakonon jedan je od arhidakonona srednjovjekovne Zagrebačke biskupije koja se prostirala velikim dijelom međuriječja Save i Drave,

a protezala se i južnije od Save pa i izvan granica današnje Republike Hrvatske. Zahvaljujući popisu župa, koji je nastao u tridesetim godinama 14. stoljeća, u velikoj nam je mjeri poznata struktura čitave Zagrebačke biskupije pa tako i Komarničkog arhiđakonata kojemu su tada bila podređena brojna mjesta, danas regionalna središta i sjedišta modernih županija poput Koprivnice i Bjelovara.⁶

Iako je u to doba bila vrlo značajno mjesto, Komarna danas više ne postoji, ali u široj okolici Novigrada Podravskog postoji niz zanimljivih lokaliteta i toponima koji mogu pomoći u ocrtavanju srednjovjekovnoga kulturnog pejzaža toga kraja. Povežu li se te točke u određeni sustav, polako će se početi ocrtavati kulturni pejzaž srednjovjekovne Komarne koji je danas, nažalost, vrlo teško zamisliti, iako bi bolja prezentacija tih točaka svakako pripomogla njegovu boljem razumijevanju.

Povijesno gledajući, uz Komarnu se u popisu iz 1334. godine⁷ povezuju tri crkve. Najvažnija je ona Uznesenja Blažene Djevice Marije koja se spominje već 1316. godine, ali se osim pisanih podataka ne spominje ništa drugo što bi tu građevinu moglo preciznije ubicirati.⁸ Druga crkva koja se spominje u Komarni je ona sv. Đurđa (tj. sv. Jurja) koja se prvi put također spominje 1316. godine, ali niti za ovu građevinu nema jasnijih podataka na kojem se mjestu nalazila.⁹ Treća građevina koju je, čini se, moguće i ubicirati svakako je crkva sv. Mihovila koju Josip Buturac (vjerojatno s pravom) smješta u današnje selo Miholjanec, oko 4 kilometra južno od današnjeg središta Novigrada.¹⁰

Što se tiče materijalnih ostataka iz tog razdoblja, središnja točka svakako je kapela sv. Klare smještena na groblju današnjeg naselja. Smjestila se na vrhu malog uzvišenja koje je ujedno i najviša točka uže okolice te je strateški mnogo bolje postavljena u odnosu na današnju župnu crkvu u središtu mjesta posvećenu Rastanku sv. Apostola. Kapela u sebi krije tragove srednjeg vijeka i to malen, čini se ranogotički, prozor na južnom zidu, ali i tragove prijašnje gradnje u potkrovlju jer je donji dio istočnog zida, koji svetište dijeli od broda, izveden u kamenu, dok je gornji dio zidan opekom. Svemu tome treba dodati i nepravilnost u tlocrtu jer je svetište pomaknuto neznatno sjevernije od središnje osi crkve. U crkvenim zapisima jasno stoji da je riječ o nekadašnjoj komarničkoj župnoj crkvi koja je to prestala biti tek 1785. godine.¹¹ Obnavljana je u nekoliko navrata, a prvi put 1894. godine kada su, opet prema crkvenim zapisima, porušeni drveni dijelovi crkve i zamijenjeni zidanim. Nakon toga slijedi obnova 1938. godine nakon potresa koji ju je snažno oštetio, a posljednje dvije temeljite obnove provedene su 1982. i 2004. godine.¹² Kako su svi radovi, uključujući i posljednje, izvedeni bez konzervatorskog nadzora, nemoguće je reći postoje li osim navedenog prozora i traga starog zida iznad krova određeni tragovi unutar zidova. Dodatni problem čini groblje koje je toliko veliko da je sasvim sigurno uništilo moguće tragove utvrda, opkopa ili bilo kakvih gradnji za koje se može pretpostaviti da su postojale oko crkve. Iako ovi podatci i tragovi nisu dovoljni da se rekonstruira izgled stare crkve, a o umjetničkoj kvaliteti te arhitekture nikako se ne može govoriti, ipak su dovoljni da nam ovu točku markiraju kao najvažnije žarište Komarne.

Druga zanimljiva točka je Pavetićevo mlin uz rijeku Komarnicu koja svojom veličinom svakako pokazuje da je u srednjem vijeku radilo o značajnom vodotoku u široj okolici.¹³ Iako tamo zbog kasnijih gradnji nema vidljivih tragova srednjeg vijeka, situacija na karti mjerila 1 : 25 000 pokazuje da je smješten na mjestu prijelaza jedne prirodne komunikacije preko Komarnice.¹⁴ Taj put, koji danas više nije u funkciji, najbliža je poveznica sv. Klare i Miholjanca, tj. crkve sv. Mihovila.

Treća točka koju treba spomenuti je brdo Prkos. Iako na njemu nema izravnih tragova, svojim nazivom (Prkos se prema pučkoj etimologiji možda može tumačiti kao Pyrgos, tj. tvrđava) i jednom suvremenom građevinom otvara mogućnost da je riječ o srednjovjekovnom lokalitetu. Posrijedi je malena kapelica sv. Jurja koja je suvremena građevina, nastala početkom devedesetih godina 20. stoljeća. Ipak, upravo titular ove kapele upućuje na izgublenu srednjovjekovnu župu istoga imena, a njezin smještaj apsolutno je idealan.¹⁵ Izgrađena je na sjevernom kraju uzvišenja, s izravnom komunikacijom sa sv. Klarom i Pavetićeve mlinom, ali je zbog povišenog položaja imala izravan pregled nad čitavom ravnicom koja se od Novigrada proteže sve do Drave, udaljene desetak kilometara.

Četvrta točka smještena je uz Komarnicu na južnom izlazu iz Novigrada. Riječ je o lokalitetu koji se danas naziva Maltarićevo mlin. Iako je slabo poznat u stručnoj literaturi i bez vidljivih tragova arhitekture (srednjovjekovne ili kasnije), on je u lokalnoj sredini poznat kao jedno od područja na kojima su bile srednjovjekovne građevine. To donekle potvrđuje i topografska karta¹⁶ na kojoj se još uvijek mogu vidjeti zanimljivi opkopi koji ovo mjesto čine strateški vrlo dobro zaštićenim, iako su oni mogli i poslije nastati zbog mlina koji se na tome mjestu nalazio. Iako su tragovi na ovom lokalitetu minimalni, njegov smještaj i blizina mjestu na kojem su nađeni tragovi antičkih termi, te zanimljiva struktura, svakako upućuju kako bi ga trebalo bolje istražiti.

Peta točka, danas smještena izvan naselja uz cestu za Javorovac i Bjelovar, je Poljangrad čiji ostaci nisu istraživani, a na terenu se može prepoznati kao zatravnjeno uzvišenje bez vidljivih tragova arhitekture.¹⁷ Ovo je jedna od sekularnih točaka čitavoga kulturnog sustava koju svakako treba još bolje istražiti, ali smještajem uz vodotok Komarnicu pokazuje da je bila važna strateška točka po kojoj je čitav arhiđakonatski dio dobio ime. S obzirom na to da je područje Poljangrada razmjerno veliko, utvrda koja se tamo nalazila vjerojatno je također bila velika građevina. Ovo nadalje može upućivati i na njezino značenje koje još uvijek nije do kraja potvrđeno, iako se i u tom pogledu već naziru prve teorije.¹⁸ Premda spomenute teorije još nisu dokazane, zanimljive su kao pokazatelj da je riječ o važnom području koje je zainteresiralo brojne stručnjake.

Ovi podatci, iako samo nanizani, svjedoče o povijesnim činjenicama i snažnom kulturnom potencijalu Novigrada Podravskog koji se temelji na značenju tog mjesta u srednjem vijeku. Ako se pojedinačni podatci pokušaju proučiti kontekstualizirano, počinju ocrtavati obrise čitavoga srednjovjekovnog kulturnog pejzaža Komarne koja, što se vidi već prema popisu župa, nije bila čvrsto naseljeno mjesto već čitava struktura koja je vjerojatno bila podijeljena između

sekularnih i crkvenih velikodostojnika. Upravo istaknute točke, koje su se svjesno ili nesvjesno sačuvala unutar pejzaža, ali i sjećanja ljudi, pokazuju najvažnija žarišta tih vlasti, koja povezana daju cjelinu, ocrtanu upravo interdisciplinarnim pristupom koji je, zahvaljujući nizu humanističkih disciplina, poput povijesti umjetnosti, povijesti i arheologije, omogućio šire tumačenje jednostranih podataka. Uz upozorenje kako interdisciplinarnost ne smije biti zlorabljena te da se njezinom primjenom ne treba zaboraviti metode i oruđa vlastite struke, ovaj vrijedan primjer sasvim sigurno pokazuje da prošlost često nije potpuno izgubljena već je sačuvana u kulturnom pejzažu koji se, često nenamjerno, poštuje i u kasnijim razdobljima unatoč činjenici da su mnogi tragovi starine izbrisani iz sjećanja lokalnog stanovništva, kao što je Komarnu zamijenio jedan »novi grad« Podravski.

Bilješke

- 1
Tim koji se bavi istraživanjem srednjeg vijeka na području sjeverne Hrvatske okupljen je oko projekta *Romanika u međuriječju Save i Drave i europska kultura* voditelja dr. sc. Vladimira P. Gossa, koji financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Također, moram istaknuti veliku pomoć stalnog sponzora projekta, Državne geodetske uprave, koja je omogućila korištenje i objavljivanje topografskih karata bez kojih naš rad, ali ni ovaj tekst, ne bi bilo moguće kvalitetno napraviti.
- 2
Interdisciplinarnost je omogućila da se ponekad jasnije vide razlozi zašto su neke građevine nastale, zašto su nastale baš na određenome mjestu, ali i kako su utjecale na kasnija razdoblja i sl.
- 3
Ovdje moram zahvaliti na svojoj pomoći i susretljivosti župniku u Novigradu Podravskom g. Josipu Brglesu koji mi je omogućio pristup svim crkvama na području njegove župe, ali i dao niz korisnih podataka za svaku od tih građevina.
- 4
BLAŽ MAĐER, *Časti i dobru zavičaja*, Zagreb, 1937. (pretisak 1992.), 295–298.
- 5
ANDRÁS MÓECSY, *Pannonia and Upper Moesia*, London, 1974.

- 6
JOSIP BUTURAC, Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, u: *Starine*, 59 (1984.), 74–80.
- 7
JOSIP BUTURAC (bilj. 6), 76.
- 8
Navedeni podatak nalazi se u Spomenici župe Rastanka sv. Apostola. JOSIP BUTURAC, isto.
- 9
Navedeni podatak nalazi se u Spomenici župe Rastanka sv. Apostola. JOSIP BUTURAC, isto.
- 10
JOSIP BUTURAC, isto.
- 11
Spomenica župe Rastanka sv. Apostola.
- 12
Spomenica župe Rastanka sv. Apostola.
- 13
TATJANA TKALČEC, Srednjovjekovna gradišta u Hrvatskoj, magistarski rad, Zagreb, 2004., 145–147; TAJANA SEKELJ-IVANČAN, *Catalogue of Medieval Sites in Continental Croatia*, Oxford, 1995., 147.
- 14
Topografska karta 1 : 25 000, oznake 272-4-4.
- 15
Posveta kapele, kao i izgubljena crkva posvećena sv. Jurju upućuju i na mogućnost da se na području Komarnice prije uspostave kršćanskog sustava mogao iščitavati i pretkršćanski staroslavenski sustav, o čemu pišu Vitomir Belaj i Radoslav Katičić, ali ovu tvrdnju tek treba pokušati istražiti.
- 16
Vidi bilj. 14.
- 17
TATJANA TKALČEC (bilj. 13), 103–105; TAJANA SEKELJ-IVANČAN (bilj. 13), 140.
- 18
Nijedna od spomenutih teorija još uvijek nije objavljena, nego je riječ samo o usmenim idejama; iskreno se nadam da će prvi rad na tu temu ukoro ugledati svjetlo dana.

1. Kapela sv. Klare na groblju u Novigradu Podravskom (snimio V. Jukić)

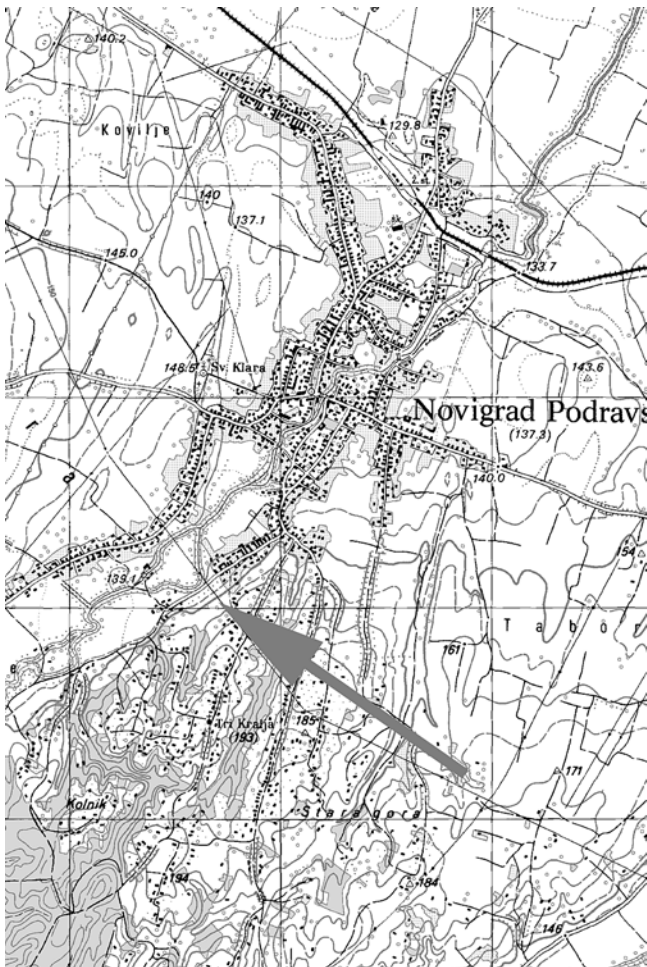
2. Kapela sv. Klare, krovništvo (snimio V. Jukić)

3. Pavetičev mlin (snimio V. Jukić)

5. Pogled s Prkosa na Sv. Klaru (snimio V. Jukić)

4. Segment karte sa Pavetičevim mlinom

6. Poljangrad (snimio V. Jukić)